

Sveučilište J.J. Strossmayera Osijek

Filozofski fakultet

Odsjek za psihologiju

**SAMOPOŠTOVANJE, NASILJE „LICEM U LICE“, NASILJE
PREKO INTERNETA I TRAŽENJE POMOĆI**

Diplomski rad

Majda Joha

Mentor: doc. dr. sc. Daniela Šincek

Osijek, 2016.

Sveučilište J. J. Strossmayera u Osijeku

Filozofski fakultet

Odsjek za psihologiju

Studij: Diplomski studij psihologije

Majda Joha

**SAMOPOŠTOVANJE, NASILJE „LICEM U LICE“, NASILJE
PREKO INTERNETA I TRAŽENJE POMOĆI**

Diplomski rad

Društvene znanosti, polje psihologija, grana socijalna psihologija

Mentor: doc. dr. sc. Daniela Šincek

Osijek, 2016.

Sadržaj

Uvod	1
Nasilje „licem u lice“.....	1
Nasilje preko interneta.....	2
Odnos nasilja „licem u lice“ i nasilja preko interneta	3
Samopoštovanje i njegov odnos s nasiljem „licem u lice“ i nasiljem preko interneta	4
Prevalencija nasilja „licem u lice“ i nasilja preko interneta te razlike u spolu i dobi	5
Posljedice nasilja „licem u lice“, nasilja preko interneta i traženje pomoći.....	7
Cilj istraživanja	8
Problemi i hipoteze	8
Metoda	8
Sudionici.....	8
Instrumenti.....	9
Postupak.....	10
Rezultati	11
Prevalencija nasilja „licem u lice“ i nasilja preko interneta	11
Samopoštovanje i uključenost u nasilje „licem u lice“ kao prediktori činjenja/doživljavanja nasilja preko interneta.....	14
Traženje pomoći i razlozi (ne)traženja pomoći	20
Rasprava	20
Nedostaci i implikacije istraživanja	25
Zaključak	26
Literatura	28

Samopoštovanje, nasilje „licem u lice“, nasilje preko interneta i traženje pomoći

Cilj ovog istraživanja bio je ispitati učestalost nasilja „licem u lice“ i nasilja preko interneta, odnos samopoštovanja i nasilja „licem u lice“ s nasiljem preko interneta te provjeriti traže li pojedinci koji doživljavaju nasilje preko interneta pomoć i od koga je traže. Sudionici su bili učenici osnovnih i srednjih škola ($N=238$). Rezultati su pokazali da prevalencija sudionika koji su činili nasilje „licem u lice“ iznosi 3.5% za srednju školu, a onih koji su ga doživjeli 1.6% za osnovnu i 3.5% za srednju školu. S druge strane, prevalencija sudionika koji su činili nasilje preko interneta iznosi 2.4% za osnovnu i 7% za srednju školu, a onih koji su ga doživjeli 5.7% za osnovnu i 13% za srednju školu. Provedene su i dvije hijerarhijske regresijske analize - kad je kriterij bio činjenje nasilja preko interneta, značajni prediktori bili su dob, činjenje nasilja „licem u lice“ i doživljavanje nasilja preko interneta, a kad je kriterij bio doživljavanje nasilja preko interneta, značajni prediktori bili su doživljavanje nasilja „licem u lice“ i činjenje nasilja preko interneta. Međutim, samopoštovanje se nije pokazalo značajnim prediktorom činjenja, odnosno doživljavanja nasilja preko interneta. Nadalje, rezultati su pokazali da se većina sudionika nekome obrati za pomoć kad doživi nasilje preko interneta, odnosno njih 7.6% ne obrati se nikome, a najčešće se obrate prijateljima, roditeljima i djevojci ili dečku.

Ključne riječi: nasilje „licem u lice“, nasilje preko interneta, samopoštovanje, traženje pomoći

Self-esteem, „face to face“ bullying, cyberbullying and seeking help

The aim of this study was to investigate the incidence of "face to face" bullying and cyberbullying, the relationship of self-esteem and „face to face“ bullying with cyberbullying and test if individuals who experience cyberbullying are seeking help and from who. The participants were students of primary and secondary schools ($N=238$). The results showed that the prevalence of participants who committed "face to face" bullying is 3.5% for high school and those who have experienced it 1.6% for primary and 3.5% for high school. On the other hand, the prevalence of participants who committed cyberbullying is 2.4% for elementary and 7% for high school and those who experienced it 5.7% for primary and 13% for high school. Regression analysis have been conducted as a part of the research - when the criterion was committing cyberbullying, significant predictors were age, committing „face to face“ bullying and experiencing cyberbullying, and when the criterion was experiencing cyberbullying, significant predictors were experiencing „face to face“ bullying and committing cyberbullying. However, self-esteem is not proven to be a significant predictor of doing or experiencing cyberbullying. Furthermore, results showed that most participants spoke to someone for help when experiencing cyberbullying (7.6% of them did not address to anyone), and that they most often turn to friends, parents and girlfriend or boyfriend.

Keywords: „face to face“ bullying, cyberbullying, self-esteem, seeking help

Vršnjačko nasilje vrlo je česta pojava koja se definira kao namjerno, neprijateljsko i ponavljano djelovanje usmjereno na izazivanje tjelesne i/ili emocionalne štete od strane jednoga ili više vršnjaka koji su realno ili percipirano fizički snažniji, odnosno psihološki moćniji ili su socijalno povlašteni, a dijete žrtva nemoćno je da se odupre i samo obrani (Olweus, 1998). U ovoj, ali i u ostalim često citiranim definicijama, naglašava se uloga počinitelja nasilja i žrtve, a zanemaruje se činjenica da se nasilje gotovo uvijek događa u prisutnosti vršnjaka koji u toj situaciji imaju različite uloge, što svakako može utjecati na intenzitet i ishod nasilnih aktivnosti. Četiri su karakteristična profila koja se mogu razlikovati u okviru vršnjačkog nasilja, a to su djeca koja su izložena nasilju, djeca koja se nasilno ponašaju, djeca koja doživljavaju nasilje, ali ga i sama čine te djeca koja ni na koji način ne sudjeluju u vršnjačkom nasilju (Salmivalli i sur., 1996; prema Sesar, 2011). Iz ovoga se može vidjeti da je vršnjačko nasilje složen fenomen, a prvi znanstvenik koji je proširio zanimanje javnosti za njega norveški je psiholog Dan Olweus. On je prvi istražio prirodu, frekvenciju i dugotrajne posljedice nasilja među djecom. Ipak, u Hrvatskoj je problem vršnjačkog nasilja tek u početnim fazama istraživanja.

Nasilje „licem u lice“

O nasilju „licem u lice“ govori se kad jedan ili više pojedinaca uzastopno i namjerno uznemiruje, napada ili ozljeđuje neku osobu koja se ne može obraniti. Na različite se načine pokušavalo odrediti podvrste ili oblike vršnjačkog nasilja, no općenito se mogu razlikovati dva pristupa kvalifikaciji. Jedan pristup usmjerava se na pojavne oblike nasilja dok se drugi usmjerava na prirodu ciljne grupe prema kojoj su usmjerena nasilna ponašanja. S obzirom na pojavni oblik vršnjačkog nasilja, Orpinas i Horne (2006; prema Bilić, 2012) razlikuju tri oblika nasilja. Prvi je fizičko nasilje koje uključuje bilo koji fizički čin s potencijalom ozljede (primjerice šamaranje, udaranje, guranje, oštećivanje ili uništavanje odjeće ili imovine žrtve, štipanje, pljuvanje). Drugi je oblik verbalno nasilje koje se odnosi na namjerno korištenje riječi kako bi se nanijela psihološka povreda, a uključuje vrijeđanje, kritiziranje, omalovažavanje, sramoćenje, nazivanje ružnim imenima i seksualno dobacivanje. Treći je oblik relacijsko nasilje koje se odnosi na suptilne oblike emocionalne manipulacije vršnjačkim odnosima poput ignoriranja, isključivanja, izbjegavanja ili izolacije. Prva dva oblika smatraju se izravnim oblicima vršnjačkog nasilja jer uključuju izravno agresivno ponašanje dok se relacijsko nasilje smatra neizravnim oblikom budući da ono predstavlja manipulaciju u odnosima s vršnjacima s namjerom da se nekoga isključi iz grupe vršnjaka (Wolke, Woods, Bloomfield i Karstadt, 2000; prema Sesar, 2011).

Drugi način kategorizacije usmjerava se na grupu prema kojoj su usmjerena negativna ponašanja. Ukoliko su nasilna ponašanja usmjerena prema pojedincu različite rasne skupine u odnosu na osobu koja čini nasilje te ako se taj pojedinac zbog svog rasnog identiteta osjeća neprihvaćeno, to se naziva rasno nasilje ili rasno uznemiravanje (Sesar, 2011). Međutim, ovu vrstu nasilja teško je utvrditi budući da osoba druge rasne pripadnosti može biti izložena nasilju koje nije rasno uzrokovano. Također, u zadnje se vrijeme u literaturi spominje seksualno nasilje (engl. *sexual bullying*) koje se razlikuje od spolnog uznemiravanja, a podrazumijeva tjelesni kontakt i uvredljive komentare (Duncan, 1999).

S druge strane, Rigby (2002) smatra da se o vršnjačkom nasilju treba razmišljati kao o djelovanju koje se javlja uzduž kontinuuma težine pa tako tvrdi da se prilikom prosuđivanja o ozbiljnosti nasilnog ponašanja u obzir trebaju uzeti oblik tog ponašanja, trajanje nasilja i frekvencija nasilnog ponašanja. S obzirom na ove kriterije može se govoriti o tri razine nasilja, a to su manje ozbiljno nasilje, umjereno ozbiljno nasilje i teški oblik nasilja. Manje ozbiljno nasilje razina je na kojoj se događa većina vršnjačkog nasilja, a uključuje periodično zadirkivanje i situacijsko isključivanje te može biti neugodno i pojačati se tijekom vremena. Umjereno ozbiljno vršnjačko nasilje odnosi se na nasilje u kojem je osoba subjekt sustavnih oblika zlostavljanja, što može uključivati prijetnje i kontinuirano isključivanje. Teški oblik vršnjačkog nasilja uključuje zlostavljanje koje je intenzivno i okrutno, a javlja se tijekom produženog razdoblja. Razlozi za ovakvu klasifikaciju pragmatični su jer se može dogoditi da se neki oblici nasilja ignoriraju jer se smatraju bezazlenima ili se može stvoriti doživljaj da se sa svim oblicima nasilja može suočavati na isti način, što nikako nije točno.

Nasilje preko interneta

Internet nudi brzu dostupnost zanimljivim informacijama i mogućnost komunikacije s velikim brojem ljudi, međutim, ljudi često nisu svjesni opasnosti koju njegovo korištenje može predstavljati. Upravo zahvaljujući toj dostupnosti i mogućnostima moderne komunikacijske tehnologije otkriveni su novi putevi za stare oblike nasilja te su kreirani novi načini nasilnog djelovanja u virtualnom svijetu koje se naziva nasilje preko interneta ili *online* nasilje (engl. *cyberbullying*) (Bilić, 2012). Hinduja i Patchin (2009) ovo nasilje definiraju kao namjerno i ponavljano nanošenje štete upotrebom računala, mobitela i drugih elektroničkih uređaja protiv pojedinaca ili grupe koji se ne mogu lako obraniti. Nasilje preko interneta podrazumijeva svaku komunikacijsku aktivnost *cyber*-tehnologijom koja se može smatrati štetnom za pojedinca, ali i za opće dobro (Bedić i Filipović, 2014). Dvije su vrste nasilja koje se vrše elektroničkim

medijima, a to su izravan napad i napad preko posrednika. Izravan napad odnosi se na situaciju u kojoj počinitelj izravno vrši nasilje nad žrvom, dok se nasilje preko posrednika događa kad počinitelj napada pojedinca preko treće osobe koja toga najčešće nije svjesna (Krmek, 2007; prema Hodak Kodžoman, Velki i Cakić, 2013). Nasilje preko Interneta često uključuje vrijeđanje, uznemiravanje, uhođenje, napade na privatnost, širenje laži i uvredljivih komentara, namjerno poticanje grupne mržnje, slanje slika kojima se nastoji osramotiti druge osobe i slično.

Willard (2007) dijeli uobičajene oblike nasilja preko interneta u sedam kategorija:

1. Vrijeđanje ili iskazivanje ljutnje - kratkotrajna i žustra rasprava između dvije ili više osoba putem bilo kojeg medija za komunikaciju
2. Uznemiravanje - ponavljano slanje uvredljivih, provokativnih i neprijateljskih poruka pojedincu ili grupi
3. Ogovaranje ili klevetanje - objavljivanje lažnih izjava na internetu kao da su točne s ciljem da se ponizi određena osoba
4. Lažno predstavljanje - kreiranje lažnog profila, hakiranje ili neovlašteno korištenje tuđeg *online* računa te slanje sadržaja u ime osobe koji će uništiti ugled te osobe
5. Obmanjivanje - naglasak je na prijevari koju netko koristi kako bi drugu osobu naveo da mu otkrije informacije ili tajne kojih se stidi pa ih zatim objavljuje ili prosljeđuje drugim ljudima
6. Uhođenje i proganjanje - neželjeno praćenje osobe koje može biti tajno ili otvoreno, a može se odnositi i na neprestano pokušavanje uspostavljanja neželjenog kontakta
7. Isključivanje - namjerno isključivanje osobe iz neke *online* grupe ili zajednice.

Neki autori skloni su nasilje preko interneta gledati kao klasično nasilje s novim alatima te negirati njegovo zasebno postojanje (Li, 2007), ali sve je očitije da ono ima svoju specifičnu prirodu, obilježja i nove oblike.

Odnos nasilja „licem u lice“ i nasilja preko interneta

Ono što povezuje definicije nasilja „licem u lice“ i nasilja preko interneta namjerno je činjenje zla, nanošenje boli, neravnoteža moći i nemogućnost žrtve da se zaštiti i obrani. U skladu s navedenim preklapanjem kriterija ove dvije vrste nasilja neki autori navode da između ovih nasilja nema konceptualnih razlika (Li, 2007), nego da je razlika samo u mediju. Međutim, u novije vrijeme prevladava mišljenje da su nasilje „licem u lice“ i nasilje preko interneta odvojeni fenomeni (Kowalski i Limber, 2013). Prije svega, glavna je razlika što nasilje preko interneta ne zahtijeva vremensku ili fizičku blizinu osoba. Isto tako, upotreba elektroničke

komunikacije smanjuje svijest nasilnika o tome kako će primatelj, odnosno žrtva, reagirati i percipirati poslanu poruku budući da su u ovakvoj komunikaciji uklonjeni neverbalni znakovi poput izraza lica i držanja tijela pa nasilnik ne može uvidjeti štetnost svojih poruka (Menesini i sur., 2009). Nadalje, kod nasilja „licem u lice“ žrtva se može suočiti s nasilnikom, poduzeti mjere kako bi mu se suprotstavila i zauzela za sebe, što kod nasilja preko interneta nije slučaj zbog anonimnosti. Zbog anonimnosti žrtve ne znaju tko je nasilnik i zbog toga imaju velik osjećaj nemoći, dok, s druge strane, anonimnost nasilnicima daje osjećaj neograničene moći. Također, budući da se nasilje može činiti s različitih lokacija i u različito vrijeme, žrtva nema sigurno utočište gdje bi se od toga mogla sakriti te je nasilnicima stalno dostupna pa ima osjećaj da je nasilje sveprisutno, što nije slučaj kod nasilja „licem u lice“ jer osoba može naći izlaz iz takve situacije. Ono što je možda najveća razlika između ove dvije vrste nasilja je da nasilje preko interneta može biti međugeneracijsko. Naime, nasilnici u virtualnom svijetu mogu ciljati na djecu, ali i na odrasle, što je vrlo malo vjerojatno da bi se dogodilo u stvarnom svijetu (Rogers, 2010). Zbog svega navedenog neki autori smatraju kako su patnje žrtava nasilja preko interneta, kao i same posljedice tog nasilja, veće u odnosu na nasilje „licem u lice“.

Samopoštovanje i njegov odnos s nasiljem „licem u lice“ i nasiljem preko interneta

Samopoštovanje se definira kao svijest o vlastitoj vrijednosti, odnosno kao evaluativan stav koji pojedinac ima o samome sebi (Harter, 1999; prema Kapetanović, 2008). Rosenberg (1965) ga definira kao pozitivan ili negativan stav o sebi. Istraživanja odnosa samopoštovanja i nasilja „licem u lice“ dala su nekonzistentne rezultate. Povezanost između izloženosti nasilju od strane vršnjaka i niskog samopoštovanja pronađena je u brojnim istraživanjima koja su uključivala često zlostavljano djecu različitih dobnih skupina (Boulton i Smith, 1994; Mynard i Joseph, 1997; prema Sesar, 2011). Neka istraživanja pokazuju da nasilnici imaju nisko samopoštovanje te da je jedan način prevencije vršnjačkog nasilja razvijanje samopoštovanja kod nasilne djece (Rigby, 2002), ali to nije potvrđeno u drugim istraživanjima (Olweus, 1993; Rigby, 1997; prema Sesar, 2011). Nadalje, neka istraživanja navode visoko samopoštovanje kod nasilnika (Salmivalli i sur., 1999; prema Bišćan, 2015). S druge strane, odnos samopoštovanja i doživljavanja nasilja „licem u lice“ nešto je jasniji. Kowalski i Limber (2013) navode da adolescenti koji doživljavaju nasilje imaju nisko samopoštovanje. Istraživanja koja ispituju odnos samopoštovanja i nasilja preko interneta pokazuju da je izloženost nasilju preko interneta značajan prediktor niskoga samopoštovanja (Cenat i sur., 2014). Također, neka istraživanja pokazuju da i nasilnici i žrtve imaju nižu razinu

samopoštovanja (Patchin i Hinduja, 2010; Kowalski i Limber, 2013), dok druga navode da žrtve nasilja preko interneta imaju nisko samopoštovanje (Brewer i Kerslake, 2015; Tokunaga, 2010). Dugić (2015) u svojem je istraživanju dobila da sudionici koji svoje samopoštovanje procjenjuju nižim češće doživljavaju i čine nasilje preko interneta. Moguće je objašnjenje da žrtve imaju niže samopoštovanje i prije doživljavanja nasilja preko interneta pa ih to čini metom.

Prevalencija nasilja „licem u lice“ i nasilja preko interneta te razlike u spolu i dobi

Učestalost vršnjačkog nasilja varira s obzirom na način definiranja vršnjačkog nasilja, ali i s obzirom na zemlju u kojoj je istraživanje provedeno te se kreće u rasponu od 9% do 54% (Dake, Price i Telljohann, 2003; Nansel i sur., 2001; Due i sur., 2005). Vršnjačko nasilje nije rijedak događaj, a rezultati opsežne studije Svjetske zdravstvene organizacije (2006; prema Vejmelka, 2012), koja je provedena u 40 zemalja, pokazuju da je nasilje među djecom i mladima raširena pojava koju prijavljuje 10.7% djece i mladih. U zemljama poput Estonije, Latvije i Litve djeca i mladi prijavljuju najvišu stopu nasilnog ponašanja i viktimizacije dok najniže stope prijavljuju u Norveškoj, Švedskoj i Finskoj. Zanimljivo je da dječaci prijavljuju višu stopu činjenja nasilja u svim zemljama, dok su stope doživljenog nasilja više kod djevojčica. Govoreći o spolnim razlikama kod nasilnog ponašanja, Farrington (1993; prema Vejmelka, 2012) navodi da su dječaci općenito skloniji nasilnom ponašanju te da ih dječaci češće zlostavljaju kad se nalaze u ulozi žrtve, dok su djevojčice podjednako izložene nasilnom ponašanju i dječaka i djevojčica. Također, istraživanja su pokazala da su mladići uključeni u nasilje od djevojaka, pogotovo u fizičko nasilje (Smith i sur., 1999; prema Del Rey i sur., 2012). Međutim, pokazalo se da su djevojke uključene u neizravne oblike nasilja. Naime, dječaci češće čine fizičko ili verbalno nasilje kako bi žrtvi nanijeli fizičku bol, a djevojčice se više služe indirektnim oblicima nasilja, poput ogovaranja i isključivanja iz grupe, jer žrtvi žele nanijeti psihološku bol (Seals i sur., 2003; prema Černi Obrdalj i sur., 2008). Za Hrvatsku je značajno nekoliko istraživanja o rasprostranjenosti nasilja među djecom i mladima. Jedno od njih je istraživanje Poliklinike za zaštitu djece grada Zagreba (2003) koje je pokazalo da je 27% djece i mladih uključeno u nasilna ponašanja. Nadalje, istraživanje UNICEF-a pokazalo je kako je u nasilje svakodnevno uključeno oko 10% djece, što je u skladu sa svjetskim trendovima. Isto tako, u Hrvatskoj je provedeno i ranije spomenuto istraživanje Svjetske zdravstvene organizacije (WHO, 2006) čiji su rezultati pokazali da prevalencija nasilja među djecom u Hrvatskoj iznosi 9.9% za djevojčice i 15.7% za dječake.

Učestalost nasilnog ponašanja opada s godinama, odnosno kako učenici napreduju kroz razrede (Mazur i Malkowska, 2003; Seals i Young, 2003; prema Sesar, 2011). Također, prevalencija nasilja među djecom znatno je veća u osnovnim nego u srednjim školama, a ono se najčešće događa od četvrtog do osmog razreda (Buljan Flander i sur., 2007; prema Rajhvajn Bulat i Ajduković, 2012). Ipak, vršnjačko nasilje nije fenomen koji se odvija samo kod djece, nego je prisutan i u srednjoj i kasnoj adolescenciji, a s vremenom se smanjuje (Analitis i sur., 2009; Dake, Price i Telljohann, 2003). Međutim, iako djeca u osnovnoj školi izvještavaju o učestalijem nasilju „licem u lice“ nego adolescenti u srednjoj školi (Rigby i Slee, 1991; prema Campbell, 2005), pokazalo se da su pojedinci koji čine nasilje preko interneta stariji (Campbell, 2005).

Što se tiče prevalencije nasilja preko interneta, može se reći da je takvom obliku nasilja izložen sve veći broj djece i mladih budući da tehnologija napreduje. Procjenjuje se da se prevalencija nasilja preko interneta kreće od 20% do 40% (Tokunaga, 2010), a Juvonen i Gross (2008) navode značajno više stope - čak 70%. Istraživanje Dehuea i suradnika (2008) pokazalo je da 16% mladih sudjeluje u nasilju preko interneta dok ga 23% njih doživljava. Isto tako, Hinduja i Patchin (2008) u svojem su istraživanju dobili da je 18% mladića i 16% djevojaka činilo nasilje preko interneta dok je 32% mladića i 36% djevojaka doživjelo nasilje preko interneta, a Li (2007) navodi da je 25% mladića i 25,6% djevojaka doživjelo nasilje preko interneta. U Hrvatskoj je istraživanje Pregrad i suradnika (2010) pokazalo da je 34% sudionika u dobi od 14 i 15 godina doživjelo nasilje preko interneta. Također, Bilić, Buljan Flander i Rafajec (2014) u istraživanju na učenicima sedmih i osmih razreda dobili su da su najčešći oblici nasilja na internetu sramoćenje na forumu i društvenim mrežama (38.4%), objavljivanje sramotnih sadržaja na *webu* (32.4%) i uznemiravanje putem e-pošte ili SMS-a (29.9%).

Potrebno je naglasiti da se nasilje „licem u lice“ i nasilje preko interneta često pojavljuju u kombinaciji pa su djeca i mladi često izloženi višestrukom vršnjačkom nasilju. Također, bitno je reći da zbog korištenja različitih mjernih instrumenata i operacionalizacije varijabli postoji značajna varijabilnost rezultata kod rasprostranjenosti vršnjačkog nasilja „licem u lice“ i nasilja preko interneta.

Posljedice nasilja „licem u lice“, nasilja preko interneta i traženje pomoći

Žrtve nasilja „licem u lice“ i nasilja preko interneta imaju gotovo iste posljedice i to psihosomatske (glavobolja, bolovi u trbuhu i slično) te emocionalne (osjećaju se usamljenima i manje vrijednima). Najčešće se mogu vidjeti podaci o tome da djeca i mladi koji čine nasilje imaju više eksternaliziranih problema dok djeca i mladi koji doživljavaju nasilje imaju više

internaliziranih problema (Analitis i sur., 2009; Gini, 2008; Menesini i sur., 2009). Naime, djeca i mladi koji doživljavaju nasilje imaju velik broj zdravstvenih problema poput problema sa spavanjem, umorom, osjećajem napetosti i vrtoglavicom (Gini, 2008; Menesini i sur., 2009). S druge strane, djeca i mladi koji čine nasilje često pokazuju probleme ponašanja, agresivnost, hiperaktivnost te probleme s pažnjom (Gini, 2008; Menesini i sur., 2009). Na socijalnom planu žrtve imaju problema s anksioznosti, povučenošću, strahom od negativnog vrednovanja te nastoje izbjeći socijalne situacije. Takvi su pojedinci osjetljiviji, nesigurniji, imaju slabije komunikacijske vještine i slično. Nasilnici, također, imaju slabije komunikacijske vještine te nedostatak vještina rješavanja problema, a i kod njih se mogu javiti problemi poput anksioznosti, depresivnosti te problemi sa školskim uspjehom. Ukoliko se nasilje kontinuirano i učestalo pojavljuje, dolazi do ozbiljnih posljedica poput depresije i sklonosti suicidu (Mitchell i sur., 2007; Hinduja i Patchin, 2010; prema Bilić, 2014) na koje istraživači najčešće upozoravaju.

Unatoč navedenim posljedicama, pokazalo se da 30% djece nikome ne govori o doživljenom nasilju, a oni koji govore najčešće govore prijateljima i roditeljima (Smith i Shu, 2000). Iz istraživanja se vidi da puno žrtava odraslima ne želi govoriti o svojem iskustvu s nasiljem, pogotovo ako su žrtve stariji učenici i mladići, za koje je vjerojatnije da nikome neće reći o doživljenom nasilju (Slonje, Smith, Frisen, 2012). Istraživanje u Hrvatskoj pokazuje da se 33% djece nikome ne povjeri, dok ih 52% koji se povjere kažu prijateljima, 17% roditeljima, a 4% nekoj drugoj odrasloj osobi (Hodak Kodžoman, Velki i Cakić, 2013). Isto tako, Čiča (2013) je u svojem istraživanju dobila da se 24.8% sudionika nikome nije obratilo za pomoć nakon doživljenog nasilja preko interneta. Campbell (2007; prema Price i Dalgleish, 2010) tvrdi da je nevoljkost za razgovor s odraslima uzrokovana barijerama poput straha i percipirane bespomoćnosti. Žrtve mogu vjerovati da će prijavljivanje nasilja odrasloj osobi rezultirati umanjivanjem ili odbacivanjem situacije (Mischna i Allaggia, 2005), a takvo ignoriranje nasilja i neuspjeh u njegovom otkrivanju drugima predstavljaju neučinkovite načine suočavanja s nasiljem.

Cilj istraživanja

Ispitati učestalost nasilja „licem u lice“ i nasilja preko interneta, odnos samopoštovanja i nasilja „licem u lice“ s nasiljem preko interneta te provjeriti traže li pojedinci koji doživljavaju nasilje preko interneta pomoć i od koga je traže.

Problemi i hipoteze

Problem 1. Ispitati prevalenciju počinjenog i doživljenog nasilja „licem u lice“ i nasilja preko interneta kod učenika osnovnih i srednjih škola na području Republike Hrvatske.

Hipoteza 1: Na temelju prethodnih istraživanja provedenim na sličnim uzorcima očekuje se da će se prevalencija počinjenog i doživljenog nasilja „licem u lice“ kretati između 10% i 20%, a nasilja preko interneta između 20% i 40%.

Problem 2. Ispitati doprinose samopoštovanja i uključenosti u nasilje „licem u lice“ činjenju i doživljavanju nasilja preko interneta.

Hipoteza 2: Samopoštovanje značajno doprinosi objašnjenju doživljavanja nasilja preko interneta, ali ne i činjenju tog nasilja, dok uključenost u nasilje „licem u lice“ značajno doprinosi objašnjenju činjenja i doživljavanja nasilja preko interneta.

Problem 3. Ispitati traže li osobe koje doživljavaju nasilje preko interneta pomoć tako da se povjere nekome o svojem iskustvu nasilja.

Hipoteza 3: Na temelju prethodnih istraživanja očekuje se da se 25% osoba koje doživljavaju nasilje preko interneta neće nikome obratiti za pomoć.

Metoda

Sudionici

U istraživanju je sudjelovalo $N=238$ sudionika, od kojih je 106 bilo muškoga, a 132 ženskoga spola. Sudionici su odabrani po slučaju iz uzorka sudionika većega istraživanja u okviru projekta *Safer Internet Centre Croatia: Making internet a good and safe place* koji je vodila mentorica ove radnje. Nadalje, sudionici su bili učenici šestog i osmog razreda osnovnih škola te drugog i četvrtog razreda srednjih škola u Republici Hrvatskoj. Ukupno je bilo 123 učenika osnovnih škola i 115 učenika srednjih škola. Raspon dobi sudionika kretao se od 11 do 19 godina, a prosječna dob iznosila je $M= 14.82$ ($SD=2.276$).

Instrumenti

U istraživanju su korišteni Upitnik sociodemografskih obilježja, Upitnik o nasilju među školskom djecom, Upitnik o nasilju preko interneta i Rosenbergova skala samopoštovanja.

Upitnik sociodemografskih obilježja

Upitnik je konstruiran za potrebe istraživanja, a uključuje pitanja vezana uz dob, spol, razred, vrstu škole, mjesto, školski uspjeh, obrazovanje roditelja i informacije vezane uz korištenje interneta (uređaje preko kojih se najčešće pristupa internetu te broj tih uređaja, dostupnost interneta i broj sati provedenih na internetu).

Upitnik o nasilju među školskom djecom (UNŠD; Velki, Kuterovac Jagodić i Vrdoljak, 2011)

Upitnik ispituje učestalost počinjenog i doživljenog nasilja prema drugoj djeci, a sastoji se od *Subskale nasilja među djecom u školi* i *Subskale viktimizacije u školi* (svaka ima ukupno 13 čestica) te *Subskale elektronskog nasilja* i *Subskale elektronske viktimizacije* (svaka se sastoji od šest čestica). U ovom istraživanju korištene su subskale koje se odnose na tjelesno i verbalno nasilje te tjelesnu i verbalnu viktimizaciju. Upitnik uključuje učestalost počinjenog i doživljenog nasilja prema drugim učenicima i pitanje povezano s osjećajem prihvaćenosti i odbačenosti od strane vršnjaka. Zadatak sudionika bio je da znakom „X“ označe učestalost počinjenog/doživljenog oblika nasilja na skali koja se kreće od „uvijek“ (skoro svaki dan), „često“ (nekoliko puta mjesečno), „ponekad“ (jednom mjesečno), „rijetko“ (nekoliko puta godišnje) do „nikad“. Rezultat svake subskale formira se na temelju aritmetičkih sredina određenih čestica i kreće se od 1 (nikad) do 5 (uvijek), pri čemu veći rezultat označava veću učestalost počinjenog, odnosno doživljenog nasilja. Koeficijenti pouzdanosti Cronbach α za subskale nasilnog ponašanja kretali su se od 0,66 do 0,83, a za subskale viktimizacije od 0,70 do 0,87.

Upitnik o nasilju preko interneta (UNPI; Šincek, Tomašić Humer, Duvnjak i Milić, 2015)

Upitnik je osmišljen za potrebe ovoga istraživanja, a sastoji se od subskale *Činjenje nasilja preko interneta*, koja se sastoji od 21 čestice, i subskale *Doživljavanje nasilja preko interneta*, koja ima 22 čestice. Upitnik je oblikovan po uzoru na *Skalu doživljavanja i činjenja nasilja preko interneta* autora Cetin, Yaman i Peker (2011), pri čemu su se općenite tvrdnje iz Skale doživljavanja i činjenja nasilja nastojale konkretizirati (npr. čestica „Ogovaranje na internetu“ zamijenjena je česticom „Ogovarao/la sam druge na internetu“ u subskali činjenja te česticom „Ogovarali su me na internetu“ u subskali doživljavanja nasilja preko interneta). Također, dodano je još nekoliko čestica (npr. „Htjeli su me isključiti ili su me isključili iz neke grupe na internetu.“ u subskali doživljavanja, odnosno „Isključio/la sam druge iz grupa na internetu.“ u subskali činjenja nasilja preko interneta). Te su čestice uključene kako bi se obuhvatila ponašanja koja su sukladna kategorizaciji nasilja preko interneta (Willard, 2007). U upitnik nisu uključena ponašanja iz Skale doživljavanja i činjenja nasilja preko interneta koja u

dječjoj i adolescentnoj dobi nemaju jasno određenu osobu/grupu osoba protiv koje je ponašanje usmjereno (npr. „Koristio sam internet za prijevaru.“) ili ponašanja koja sadrže oblike komunikacije koje mlađe generacije rijetko koriste (npr. „Korištenje uvredljivih izraza u e-pošti.“). Sudionici su na skali od pet stupnjeva (od „nikad“ do „uvijek“) trebali odgovoriti koliko često su to doživljavali tijekom zadnjih godinu dana (za subskalu Doživljavanje nasilja preko interneta), tj. koliko su često to činili (za subskalu Činjenje nasilja preko interneta). Ukupan rezultat na obje subskale oblikovan je kao aritmetička sredina odgovora na pojedinoj subskali. Koeficijent pouzdanosti Cronbach α za subskalu doživljenog nasilja iznosio je 0,92 dok je za subskalu počinjenog nasilja iznosio 0,91.

Rosenbergova skala samopoštovanja (Rosenberg, 1965)

Za ispitivanje samopoštovanja korištena je Rosenbergova skala samopoštovanja. Ona sadrži deset čestica od kojih je pet pozitivnih, a pet negativnih. Skala je Likertovog tipa, a sudionici na njoj odgovaraju s četiri stupnja procjene, pri čemu se jedan odnosi na „uopće se ne slažem“, a četiri na „potpuno se slažem“. Ukupan rezultat dobiva se zbrojem procjena svih čestica, s tim da se negativne čestice boduju u obrnutom smjeru. Najmanji mogući rezultat iznosi 10, a najveći 40, pri čemu veći rezultat upućuje na viši stupanj samopoštovanja.

Obraćanje za pomoć

Pomoću dva pitanja višestrukog izbora, u kojima su sudionici mogli zaokružiti više odgovora, provjereno je kome se sudionici obraćaju u slučaju problema na internetu, a ukoliko se nikome ne obraćaju za pomoć, nastojali su se ispitati razlozi zbog kojih se ne obraćaju.

Postupak

Dobiveni podaci u ovom istraživanju dio su nacionalnog istraživanja o korištenju informacijsko-komunikacijskih tehnologija djece i mladih u Republici Hrvatskoj kojeg je financirala Europska unija u sklopu projekta "*Safer Internet Centre Croatia - Making internet a good and safe place*". Istraživanje je provedeno u organizaciji Filozofskog fakulteta Osijek Sveučilišta Josipa Jurja Strossmayera iz Osijeka, Centra za nestalu i zlostavljane djecu iz Osijeka, Grada Osijeka i Ureda za udruge Republike Hrvatske, uz potporu Europske Komisije i domaćih partnera Microsoft Hrvatska te Vipneta. Sudjelovalo je 83 osnovnih i srednjih škola iz 22 grada u Republici Hrvatskoj. Škole su birane tako da su se iz svake županije birale škole iz većeg grada (županijskog središta), manjeg grada i manjeg mjesta u svakoj od županija. U gradovima su uključivane osnovne i srednje škole, a u manjim mjestima samo osnovne škole.

Cilj istraživanja u sklopu projekta bio je razumjeti prirodu korištenja informacijsko-komunikacijskih tehnologija (IKT) djece i mladeži Republike Hrvatske, njihove odnose, kao i rizike korištenja informacijsko-komunikacijskih tehnologija (IKT). Prije provedbe istraživanja ravnateljima škola poslana su zamolbe za odobrenje sudjelovanja u istraživanju. U istraživanje su bili uključeni učenici četvrtih, šestih i osmih razreda osnovnih škole te učenici drugih i četvrtih razreda srednjih škola. Budući da Etički kodeks istraživanja s djecom (Ajduković i Kolesarić, 2003) nalaže aktivan pristanak roditelja za sudjelovanje u istraživanju djece mlađe od 14 godina, svim roditeljima u odabranim školama poslani su obrasci za informirani pristanak. Dio učenika nije sudjelovao u istraživanju jer nisu dobili pristanak roditelja. Roditelji učenika srednjih škola isto su bili informirani o provedbi istraživanja. Nakon odobrenog pristanka istraživanje se provodilo grupno, za vrijeme nastave, te je uz pristanak roditelja za učenike mlađe od 14 godina zatražen i pristanak samih učenika. Sudionicima je objašnjena svrha istraživanja i naglašeno im je da je istraživanje anonimno i dobrovoljno te da mogu odustati od sudjelovanja u bilo kojem trenutku. Prije ispunjavanja upitnika učenicima je dana uputa i naglašeno im je da dizanjem ruke, ukoliko bude potrebno, mogu zatražiti dodatna pojašnjenja za pojedina pitanja. U procesu prikupljanja podataka sudjelovale su dvije psihologinje, a nitko osim istraživačica nije bio sa sudionicima u učionici kako bi se osigurao bolji osjećaj anonimnosti. Učenici koji su odbili sudjelovanje u istraživanju i čiji roditelji nisu dali pristanak bili su smješteni u drugoj prostoriji s razrednikom. Nakon popunjavanja upitnika sudionici su dobili promotivne materijale Centra za nestalu i zlostavljšanu djecu te kontakt informacije ukoliko se odluče javiti za pomoć.

Rezultati

Prevalencija nasilja „licem u lice“ i nasilja preko interneta

Prema prvom problemu nastojala se ispitati prevalencija nasilja „licem u lice“ i nasilja preko interneta. Kako bi se to provjerilo, najprije je izračunata deskriptivna statistika za *Subskalu nasilja među djecom*, *Subskalu viktimizacije u školi* te subskale *Činjenje nasilja preko interneta* i *Doživljavanje nasilja preko interneta*, a u Tablici 1 navedeni su deskriptivni podaci. Nadalje, da bi se provjerila normalnost distribucija, korišten je Kolmogorov-Smirnovljev test, prikazan u Tablici 1, koji pokazuje kako distribucija rezultata na svim subskalama značajno odstupa od normalne ($p < .01$). Isto tako, provjerom histograma, ali i usporedbom mjera centralne tendencije, uočeno je da su distribucije rezultata na svim subskalama pozitivno

asimetrične. Iz tog je razloga za daljnje obrade podataka potrebno transformirati rezultate logaritamskom transformacijom rezultata.

Tablica 1. Netransformirani deskriptivni podaci za *Subskalu nasilja među djecom*, *Subskalu viktimizacije u školi*, *subskale Činjenje nasilja preko interneta* i *Doživljavanje nasilja preko interneta* (N=238)

	Subskala nasilja među djecom	Subskala viktimizacije u školi	Činjenje nasilja preko interneta	Doživljavanje nasilja preko interneta
<i>M</i>	1.36	1.66	1.25	1.34
<i>C</i>	1.23	1.54	1.14	1.23
<i>D</i>	1.00	1.38	1.00	1.00
<i>SD</i>	0.443	0.530	0.397	0.394
Minimalni postignut rezultat	1	1	1	1
Minimalni mogući rezultat	1	1	1	1
Maksimalni postignut rezultat	4.38	3.92	4	3.18
Maksimalni mogući rezultat	5	5	5	5
<i>K-S</i>	0.21**	0.16**	0.27**	0,19**

Napomena: *M* – aritmetička sredina; *C* – srednja vrijednost; *D* – dominantna vrijednost; *SD* – standardna devijacija; *K-S* – Kolmogorov-Smirnovljev test; ***p* < .01.

Iz Tablice 1 može se vidjeti kako su na svim subskalama neki sudionici ostvarili minimalan rezultat, ali i da nijedan sudionik nije ostvario maksimalan rezultat na nekoj od ovih skala. Na *Subskali nasilja među djecom* 41 sudionik (17.2%) ima minimalan rezultat, na *Subskali viktimizacije u školi* 9 sudionika (3.8%), na subskali *Činjenje nasilja preko interneta* 66 sudionika (27.7%), a na subskali *Doživljavanje nasilja preko interneta* 46 sudionika (19.3%), što znači da su ti sudionici na svim česticama odgovorili da nisu imali iskustvo sudjelovanja u nasilju „licem u lice“ i nasilju preko interneta. Isto tako, usporedbom mjera centralne tendencije može se vidjeti kako sudionici više doživljavaju, nego što čine ove dvije vrste nasilja. Kao kriterij za uključenost u nasilje „licem u lice“ korišten je prosjek procjena na česticama koji je veći od tri, također korišten u većem broju istraživanja (Olweus, 1993; O'Moore i sur., 1997; prema Olweus, 2003), a označava da je sudionik počinio ili doživio nasilje „licem u lice“ najmanje dva ili tri puta mjesečno u posljednjih godinu dana. Taj je kriterij određen prema definiciji koja glasi da je nasilje ponašanje koje se ponavljano javlja tijekom dužeg vremenskog perioda. S druge strane, kao kriterij za uključenost u nasilje preko interneta korišten je prosjek procjena na česticama koji je veći od dva jer prikazuje da je sudionik u određenoj mjeri

sudjelovao u procesu nasilja preko interneta. Također, taj je kriterij određen prema prijašnjim istraživanjima u kojima su se, iako su korišteni različiti instrumenti, kao kriterij uzimali odgovori koji pokazuju da se nasilje barem jednom dogodilo (npr. Akbulat i Eristi, 2011; Čiča, 2013; Đuraković, Šincek i Tomašić Humer, 2014).

Rezultati ovog istraživanja pokazuju kako prevalencija sudionika koji su činili nasilje „licem u lice“ iznosi 3.5% za srednju školu (u osnovnoj školi nijedan sudionik nije odgovorio da je činio nasilje), a prevalencija sudionika koji su ga doživjeli iznosi 1.6% za osnovnu i 3.5% za srednju školu. Nadalje, osim ukupnog rezultata na subskalama analizirani su i odgovori na pojedinim česticama. Na *Subskali nasilja među djecom u školi* najveća frekvencija odgovora bila je na ponašanjima koja uključuju ružno govorenje o drugima (26.8%), vrijeđanje (11.3%), govorenje ružnih riječi (10.5%) i udaranje ili guranje (10.5%). S druge strane, sudionici su odgovorili kako nisu imali iskustva s ponašanjima koja uključuju traženje novca na silu (98.7% njih nikad nije), tuču (96.2%), namjerno gubljenje ili uništavanje stvari (93.7%) te dodirivanje po tijelu na neugodan način (86.1%). Na *Subskali viktimizacije u školi* najveća frekvencija odgovora bila je na ponašanjima koja uključuju ružno govorenje o drugima (42.8%), govorenje ružnih riječi (37.7%), uzimanje stvari bez pitanja (28.5%) i vrijeđanje (27.3%). Međutim, sudionici su odgovorili kako nisu imali iskustva s traženjem novca na silu (95.4%), tučom (95.4%), dodirivanjem po tijelu na neugodan način (80.7%) i ozljeđivanjem (78.2%).

Što se tiče nasilja preko interneta, prevalencija sudionika koji su ga činili iznosi 2.4% za osnovnu i 7% za srednju školu. S druge strane, prevalencija sudionika koji su doživjeli nasilje preko interneta iznosi 5.7% za osnovnu i 13% za srednju školu. Također, analizirani su odgovori na pojedinim česticama pa se može vidjeti da je na subskali *Činjenje nasilja preko interneta* najveća frekvencija odgovora na ponašanjima koja uključuju ogovaranje (54.3%), ismijavanje objavljenog sadržaja (33.6%), ruganje (25.6%) i davanje uznemirujućih nadimaka (25.6%). Ponašanja s kojima sudionici nisu imali nikakvog iskustva su prisiljavanje drugih na razgovor o seksu (94.5% njih nikad nije), ostvarivanje koristi na štetu drugih (93.7%), dijeljenje slika seksualnog sadržaja (92.9%) i uređivanje fotografija bez dopuštenja (92.4%). Na subskali *Doživljavanje nasilja preko interneta* najveća je frekvencija odgovora sudionika bila na ponašanjima koja uključuju ogovaranje (47.5%), obraćanje uznemirujućim nadimcima (31.9%) i javno podcjenjivanje (30.7%). Međutim, sudionici su odgovorili kako nikad nisu imali iskustvo s dijeljenjem videosnimki bez dopuštenja (90.8%), uređivanjem fotografija na uvredljiv način (89.9%), objavljivanjem osjetljivih informacija (89.1%) te prijetnjama ili ucjenjivanjem (87.8%).

Samopoštovanje i uključenost u nasilje „licem u lice“ kao prediktori činjenja/doživljavanja nasilja preko interneta

Prema drugom problemu postavljena je hipoteza koja glasi H2: Samopoštovanje značajno doprinosi objašnjenju doživljavanja nasilja preko interneta, ali ne i činjenju tog nasilja, dok uključenost u nasilje „licem u lice“ značajno doprinosi objašnjenju činjenja i doživljavanja nasilja preko interneta. Prije obrade rezultata dvjema hijerarhijskim regresijskim analizama provjeren je normalitet distribucije i izračunata deskriptivna statistika (Tablica 2) za *Rosenbergovu skalu samopoštovanja*. Može se vidjeti kako sudionici na skali postižu prosječne rezultate koji idu prema višima, a provjerom histograma za distribuciju rezultata uočeno je kako distribucija u manjoj mjeri odstupa od normalne. Uzimajući u obzir pretpostavku da se takva distribucija rezultata očekuje i u populaciji, opravdano je koristiti parametrijsku statistiku za daljnju obradu rezultata (Field, 2009).

Tablica 2. Deskriptivni podaci za *Rosenbergovu skalu samopoštovanja*

	<i>M</i>	<i>C</i>	<i>D</i>	<i>SD</i>	<i>K-S</i>
Samopoštovanje	3.13	3.20	3.30	0.537	0.10**

Napomena: *M* – aritmetička sredina; *C* – srednja vrijednost; *D* – dominantna vrijednost; *SD* – standardna devijacija; *K-S* – Kolmogorov-Smirnovljevi test; ** $p < .01$

Prije provedbe prve hijerarhijske regresijske analize, kad je kriterij bio činjenje nasilja preko interneta, ispitani su uvjeti za regresiju, kao i korelacije prediktora i kriterija (Tablica 3). Provjerom modela utvrđeno je da nema multikolinearnosti (VIF vrijednosti kretale su se u rasponu od 1.026 do 2.055, Tolerance u rasponu od 0.487 do 0.975), a Durbin-Watson test iznosio je 2.197, što znači da su reziduali nezavisni.

Tablica 3. Interkorelacije mjerenih varijabli u istraživanju ($N = 238$).

Varijabla	Dob	Spol	Samopoštovanje	Činjenje nasilja „licem u lice“	Doživljavanje nasilja „licem u lice“	Činjenje nasilja preko interneta	Doživljavanje nasilja preko interneta
Dob	1	.160**	-.120*	.171**	.053	.293**	.229**

Spol	1	-.151**	-.320**	-.115*	-.130*	.001
Samopoštovanje	1		-.220**	-.319**	-.208**	-.324**
Činjenje nasilja „licem u lice“			1	.599**	.612**	.531**
Doživljavanje nasilja „licem u lice“				1	.418**	.624**
Činjenje nasilja preko interneta					1	.630**
Doživljavanje nasilja preko interneta						1

Napomena: * $p < .05$, ** $p < .01$

U Tablici 3 može se vidjeti da su sve korelacije značajne na razini rizika od 5% ili 1%, osim korelacije između dobi i doživljavanja nasilja „licem u lice“ te spola i doživljavanja nasilja preko interneta. U prvoj hijerarhijskoj regresijskoj analizi (Tablica 4), kad je kriterij bio činjenje nasilja preko interneta, ulazne prediktorske varijable u prvom koraku bile su dob i spol, u drugom samopoštovanje, u trećem činjenje i doživljavanje nasilja „licem u lice“, a u četvrtom doživljavanje nasilja preko interneta.

Tablica 4. Rezultati hijerarhijske regresijske analize za kriterij činjenje nasilja preko interneta

Model	Varijable	B	R^2	ΔR^2	F
1. korak	Dob	.322**			
	Spol	-.181**	.118	.118	15.489**
2. korak	Dob	.302**			
	Spol	-.208**			
	Samopoštovanje	-.203**	.158	.040	10.960**
3. korak	Dob	.192**			
	Spol	.010			
	Samopoštovanje	-.042			
	Činjenje nasilja „licem u lice“	.524**	.418	.260	51.251**
4. korak	Doživljavanje nasilja „licem u lice“	.082			
4. korak	Dob	.129**			

Spol	-.034			
Samopoštovanje	.002			
Činjenje nasilja „licem u lice“	.409**			
Doživljavanje nasilja „licem u lice“	-.126			
Doživljavanje nasilja preko interneta	.463**	.531	.113	54.776**

* $p < .05$, ** $p < .01$

Rezultati prvog koraka hijerarhijske regresijske analize pokazuju kako varijable spola i dobi značajno doprinose objašnjenju činjenja nasilja preko interneta te objašnjavaju 11.8% varijance kriterija. Prema tome, muški i stariji sudionici više čine nasilje preko interneta. U drugom koraku može se vidjeti da samopoštovanje značajno doprinosi objašnjenju činjenja nasilja preko interneta i objašnjava dodatnih 4% varijance kriterija, prema čemu je niže samopoštovanje povezano s većim činjenjem nasilja preko interneta. Također, spol i dob ostali su značajni prediktori u ovom koraku. U trećem koraku, nakon uključivanja činjenja i doživljavanja nasilja „licem u lice“, objašnjeno je 26% varijance kriterija. Međutim, spol i samopoštovanje prestali su biti značajni prediktori u ovom koraku pa je bilo potrebno provjeriti uvjete za medijaciju. Korelacije između prediktora (spol, samopoštovanje i činjenje nasilja „licem u lice“) i prediktora s kriterijem (činjenje nasilja preko interneta) statistički su značajne (Tablica 3), što znači da su zadovoljeni uvjeti za medijaciju. Nakon toga bilo je potrebno ispitati medijacijski učinak varijable činjenja nasilja „licem u lice“ na varijable spola i samopoštovanja, a to se učinilo novim hijerarhijskim regresijskim analizama. U prvom koraku bili su uključeni spol u jednoj, a samopoštovanje u drugoj regresijskoj analizi, a u drugi korak (u obje regresijske analize) činjenje nasilja „licem u lice“, dok je kriterij u obje analize i dalje bio činjenje nasilja preko interneta. Utvrđeno je postojanje potpune medijacije budući da su, uključivanjem medijatorske varijable činjenja nasilja „licem u lice“, spol ($\beta = .074$; $p > .05$) i samopoštovanje ($\beta = -.077$; $p > .05$) prestali biti značajni prediktori činjenja nasilja preko interneta. Isto tako, utvrđeno je i postojanje djelomične medijacije za varijablu dobi budući da se pokazalo da su korelacije između prediktora (dob i činjenje nasilja „licem u lice“), kao i prediktora s kriterijem, statistički značajne (Tablica 3), a u novoj se hijerarhijskoj regresijskoj analizi β ponder dobi smanjio (s $\beta = .293$ na $\beta = .194$) uključivanjem varijable činjenja nasilja „licem u lice“ u drugom

koraku. Nadalje, u četvrtom koraku dodatno je objašnjeno 11.3% varijance kriterija nakon uključivanja doživljavanja nasilja preko interneta. Dob i činjenje nasilja „licem u lice“ ostali su značajni prediktori u ovom koraku, a uključena varijabla doživljavanja nasilja preko interneta postaje značajan prediktor, što znači da sudionici koji doživljavaju nasilje preko interneta više čine nasilje preko interneta. Najveći pojedinačni doprinos u objašnjenju varijance kriterija činjenja nasilja preko interneta ima doživljavanje nasilja preko interneta ($\beta=.463$; $p<.01$), a nakon četvrtog koraka ukupna objašnjena varijanca kriterija iznosi 53.1%.

Prije provedbe druge hijerarhijske regresijske analize (Tablica 5), kad je kriterij bio doživljavanje nasilja preko interneta, ispitani su uvjeti za regresiju, kao i korelacije prediktora i kriterija (Tablica 3). Provjerom modela utvrđeno je da nema multikolinearnosti (VIF vrijednosti kretale su se u rasponu od 1.026 do 2.327, a Tolerance u rasponu od 0.430 do 0.975) te da su rezidualne vrijednosti normalno distribuirane (Durbin-Watson iznosi 1.955). U ovoj hijerarhijskoj regresijskoj analizi ulazne prediktorske varijable bile su u prvom koraku dob i spol, u drugom samopoštovanje, u trećem činjenje i doživljavanje nasilja „licem u lice“, a u četvrtom činjenje nasilja preko interneta.

Tablica 5. Rezultati hijerarhijske regresijske analize za kriterij doživljavanje nasilja preko interneta

Model	Varijable	B	R^2	ΔR^2	F
1. korak	Dob	.235**			
	Spol	-.036	.054	.054	6.593**
2. korak	Dob	.204**			
	Spol	-.078			
	Samopoštovanje	-.311**	.147	.094	25.363**
3. korak	Dob	.136**			
	Spol	.097			
	Samopoštovanje	-.095			
	Činjenje nasilja „licem u lice“	.249**			
	Doživljavanje nasilja „licem u lice“	.448**	.474	.326	70.971**
4. korak	Dob	.055			
	Spol	.092			

Samopoštovanje	-0.077			
Činjenje nasilja „licem u lice“	.030			
Doživljavanje nasilja „licem u lice“	.414**			
Činjenje nasilja preko interneta	.419**	.576	.102	54.776**

* $p < .05$, ** $p < .01$

Rezultati prvog koraka hijerarhijske regresijske analize pokazuju kako je varijabla dobi značajan prediktor doživljavanja nasilja preko interneta, prema čemu stariji sudionici doživljavaju više nasilja preko interneta, dok se varijabla spola nije pokazala značajnim prediktorom. U ovom je koraku objašnjeno 5.4% varijance kriterija. Zatim, uključivanjem samopoštovanja u drugom koraku dodatno je objašnjeno 9.4% varijance kriterija, a može se vidjeti kako je niže samopoštovanje povezano s većim doživljavanjem nasilja preko interneta. Također, dob je i u ovom koraku ostala značajan prediktor. U trećem koraku dob ostaje značajan prediktor, a uključene prediktorske varijable činjenje i doživljavanje nasilja „licem u lice“ postaju značajni prediktori kriterija, što znači da sudionici koje čine i doživljavaju nasilje „licem u lice“ više doživljavaju nasilje preko interneta. U ovom je koraku dodatno objašnjeno 32.6% varijance kriterija. Ipak, u ovom koraku samopoštovanje prestaje biti značajan prediktor doživljavanja nasilja preko interneta te je bilo potrebno provjeriti uvjete za medijaciju. Korelacije između prediktora (samopoštovanje i činjenje nasilja „licem u lice“) i prediktora s kriterijem (doživljavanje nasilja preko interneta) statistički su značajne (Tablica 3), što znači da su uvjeti za medijaciju zadovoljeni. Zatim je bilo potrebno ispitati medijacijski učinak varijable činjenja nasilja „licem u lice“, što je učinjeno novom hijerarhijskom regresijskom analizom. U prvi korak prediktora uključeno je samopoštovanje, a u drugi činjenje nasilja „licem u lice“. Utvrđeno je postojanje djelomične medijacije budući da samopoštovanje nakon uključivanja medijatorske varijable i dalje ostane značajan prediktor, ali se njegov β ponder smanji (s $\beta = -.324$ na $\beta = -.217$). Međutim, budući da nije dobivena potpuna medijacija, kao ona u trećem koraku, još je provjereno djeluje li varijabla doživljavanja nasilja „licem u lice“ kao medijatorska varijabla. Nakon provjere korelacija između prediktora (samopoštovanje i doživljavanje nasilja „licem u lice“) i prediktora s kriterijem, koje su se pokazale statistički značajnima (Tablica 3), provedena je još jedna regresijska analiza kako bi se provjerilo posreduje li varijabla doživljavanja nasilja „licem u lice“ u odnosu između samopoštovanja i

doživljavanja nasilja preko interneta te je, isto tako, utvrđena djelomična medijacija jer samopoštovanje, nakon uključivanja doživljavanja nasilja „licem u lice“, ostane značajan prediktor, a njegov se β ponder smanji (s $\beta=-.324$ na $\beta=-.139$). Može se zaključiti da su činjenje i doživljavanje nasilja „licem u lice“ djelomični medijatori povezanosti između samopoštovanja i činjenja nasilja preko interneta. Također, utvrđeno je postojanje djelomične medijacije za varijablu dob jer se pokazalo da su korelacije između prediktora (dob i činjenje nasilja „licem u lice“), kao i prediktora s kriterijem, statistički značajne (Tablica 3), a u novoj se hijerarhijskoj regresijskoj analizi β ponder dobi smanjio (s $\beta=.229$ na $\beta=.143$) uključivanjem varijable činjenja nasilja „licem u lice“. Nadalje, uključivanjem činjenja nasilja preko interneta u četvrtom koraku dodatno je objašnjeno 10.2% varijance kriterija. Doživljavanje nasilja „licem u lice“ ostalo je značajan prediktor, dok je uključena varijabla činjenje nasilja preko interneta postala značajan prediktor doživljavanja nasilja preko interneta. Budući da su dob i činjenje nasilja „licem u lice“ prestali biti značajni prediktori uključivanjem činjenja nasilja preko interneta, bilo je potrebno provjeriti uvjete za medijaciju. Nakon provjere korelacija između prediktora (dob i činjenje nasilja preko interneta) te prediktora i kriterija (doživljavanje nasilja preko interneta), koje su se pokazale statistički značajnima (Tablica 3), provedena je nova regresijska analiza u kojoj je u prvom koraku uključena dob, a u drugom činjenje nasilja preko interneta, pri čemu je kriterij ostao doživljavanje nasilja preko interneta. Pokazalo se da se radi o potpunoj medijaciji jer dob ($\beta=.049$; $p>.05$) prestane biti značajan prediktor kad se u drugom koraku uključi medijatorska varijabla činjenje nasilja preko interneta. Isto tako, nakon što su se korelacije između prediktora (činjenje nasilja „licem u lice“ i činjenje nasilja preko interneta) i prediktora s kriterijem pokazale statistički značajnima (Tablica 3), provedena je još jedna regresijska analiza kako bi se provjerilo djeluje li činjenje nasilja preko interneta kao medijator povezanosti između činjenja nasilja „licem u lice“ i doživljavanja nasilja preko interneta te se regresijskom analizom pokazalo kako β ponder činjenja nasilja „licem u lice“ ostane značajan, ali se smanji (s $\beta=.531$ na $\beta=.232$) pa se može zaključiti da se radi o djelomičnoj medijaciji. S obzirom da nije došlo do potpunog gubljenja značajnosti β pondera činjenja nasilja „licem u lice“ kao u četvrtom koraku hijerarhijske regresijske analize, provjereno je djeluje li varijabla doživljavanje nasilja „licem u lice“ kao potpuni medijator odnosa činjenja nasilja „licem u lice“ i doživljavanja nasilja preko interneta. Korelacije između prediktora, kao i prediktora s kriterijem, pokazale su se statistički značajnima (Tablica 3) pa je provedena nova regresijska analiza kako bi se pobliže ispitaio medijacijski učinak varijable doživljavanja nasilja „licem u lice“. I ovdje se pokazalo da se β ponder činjenja nasilja „licem u lice“ smanji (s $\beta=.531$ na $\beta=.245$) uključivanjem doživljavanja nasilja „licem u lice“ u drugom koraku, pa se može vidjeti

da se i ovdje radi samo o djelomičnoj medijaciji. Dakle, doživljavanje nasilja „licem u lice“ i činjenje nasilja preko interneta djeluju kao djelomični medijatori povezanosti između činjenja nasilja „licem u lice“ i doživljavanja nasilja preko interneta. Na kraju, najveći pojedinačni doprinos u objašnjenju varijance kriterija doživljavanja nasilja preko interneta ima činjenje nasilja preko interneta ($\beta=.419$; $p<.01$), a nakon četvrtog koraka ukupna objašnjena varijanca kriterija iznosi 57.6%.

Traženje pomoći i razlozi (ne)traženja pomoći

Na temelju trećeg problema pretpostavilo se da se 25% sudionika neće nikome obratiti za pomoć nakon doživljenog nasilja preko interneta. Rezultati pokazuju kako je 18 sudionika (7.6%) izjavilo kako se nikome nisu povjerali kad su doživjeli nasilje preko interneta. Isto tako, provjerilo se kome se sudionici najčešće obraćaju za pomoć ako dožive nasilje, a rezultati su pokazali kako se najviše obraćaju prijatelju/ici (33.2%), roditeljima (23.1%) te djevojci/dečku (10.9%). Nadalje, kao najčešće razloge zbog kojih se nikome nisu obratili za pomoć naveli su da nisu htjeli ispasti tužibabe (10.9%), strah od ismijavanja (5.9%), strah da će nasilje postati češće (2.5%) i strah od izoliranja (2.5%).

Rasprava

Cilj istraživanja bio je ispitati učestalost nasilja „licem u lice“ i nasilja preko interneta, međusoban odnos ove dvije vrste nasilja, odnos samopoštovanja i nasilja preko interneta te provjeriti traže li pojedinci koji doživljavaju nasilje preko interneta pomoć i od koga je traže. Prevalencija nasilja „licem u lice“ i nasilja preko interneta pokazala se manjom od očekivane pa prva hipoteza nije potvrđena, a rezultati nisu u skladu s ranijim istraživanjima. Istraživanje u Hrvatskoj pokazalo je kako je 35% djece u osnovnim školama svakodnevno uključeno u nasilje, bilo kao nasilnik ili žrtva (Buljan Flander i sur., 2007), što je puno veća prevalencija od ove dobivene u istraživanju. Dake, Price i Telljohann (2003) navode kako je prevalencija viktimizacije u višim razredima osnovne škole manja i varira od 4.7% žrtava u Finskoj do 27% žrtava u Engleskoj, dok prevalencija djece nasilnika varira od 5% u Engleskoj do 14.7% u Italiji. Razlog dobivenim rezultatima može biti što su podaci prikupljeni na temelju samoiskaza sudionika pa je moguće da su sudionici davali socijalno poželjne odgovore, pogotovo na subskali činjenja nasilja. S druge strane, posljednjih su godina u školama diljem svijeta, pa tako

i u Hrvatskoj, pokrenuti brojni programi s ciljem smanjenja i prevencije nasilja među djecom (Farrington i sur., 2008; prema Hodak Kodžoman, Velki i Cakić, 2013). U Hrvatskoj je potrebno spomenuti UNICEF-ove programe „Škole bez nasilja“ i „Stop nasilju među djecom“ koji su se pokazali vrlo uspješnima. Što se tiče učestalosti nasilja preko interneta, rezultati ranijih istraživanja vrlo se razlikuju zbog različitih načina operacionalizacije te vrste nasilja, korištenja različitih instrumenata, razlika u obliku istraživanja i samog uzorka pa se u literaturi može naći podatak kako se prevalencija nasilja preko interneta kreće od 5.3% do 31.5% za činj enje te od 2.2% do 56.2% za doživljavanje tog oblika nasilja (Gradinger i sur., 2009; Perren i sur., 2010; prema Modecki i sur., 2014). Dobiveni rezultati u ovom istraživanju nisu u skladu s istraživanjem Đuraković, Šincek i Tomašić Humer (2014) u kojemu je dobiveno da je 27.7% sudionika počinilo, a 24.9% doživjelo nasilje preko interneta. Moguće je da je na dobivene rezultate djelovala sve veća upoznatost djece i adolescenata s nasiljem preko interneta, njegovom učestalosti te načinima zaštite na internetu budući da ih se sve više uči i osvještava o opasnostima interneta te različitim strategijama zaštite. Isto tako, potrebno je napomenuti kako 40% učenika nije dobilo pristanak roditelja za sudjelovanje u ovom istraživanju te je to vjerojatno utjecalo na dobivanje ovako niskih rezultata. Naime, ukoliko neka djeca čine nasilje, roditelji te djece mogli su odbiti davanje pristanka jer nisu znali što će se dalje raditi s dobivenim podacima te kakav to rizik predstavlja za njihovu djecu. Nadalje, analizom odgovora na pojedinim česticama dobiveno je da su najčešći oblici činj enja i doživljavanja nasilja „licem u lice“ ponašanja koja uključuju ružno govorenje o drugima, vrijeđanje i govorenje ružnih riječi, a sudionici su navodili kako nisu imali iskustva s ponašanjima koja uključuju traženje tuđeg novca, namjerno gubljenje ili uništavanje tuđih stvari, dodirivanje po tijelu na neugodan način i ozljeđivanje. Prijašnja su istraživanja, također, pokazala kako su najčešći oblici vršnjačkog nasilja ogovaranje, vrijeđanje, nazivanje pogrđnim imenima i ismijavanje, a najrjeđi fizički ili seksualni napad te uzimanje ili uništavanje stvari (Boulton i sur., 2002; Marušić i Pavin Ivanec, 2008). Nadalje, kao najčešće oblike činj enja i doživljavanja nasilja preko interneta sudionici su navodili ponašanja koja uključuju ogovaranje, ruganje, ismijavanje objavljenog sadržaja i obraćanje uznemirujućim nadimcima, a kao oblike ponašanja s kojima nisu imali iskustva navodili su prisiljavanje drugih na razgovor o seksu, dijeljenje slika seksualnog sadržaja, uređivanje fotografija bez dopuštenja te objavljivanje privatnih informacija. Ranija su istraživanja, također, pokazala kako su ogovaranje, ruganje i ismijavanje objava najčešći oblici nasilja preko interneta (Hinduja i Patchin, 2006; Wade i Beran, 2011). S druge strane, istraživanje Antolović (2013) pokazalo je kako je manja učestalost sudionika u ponašanjima za

koja su potrebne veće računalne sposobnosti poput slanja virusa putem e-maila, uređivanja fotografija na uvredljiv način i slično.

Nadalje, prema drugom problemu pretpostavilo se da će samopoštovanje biti značajan prediktor doživljavanja, ali ne i činjenja nasilja preko interneta, dok će uključenost u nasilje „licem u lice“ biti značajan prediktor činjenja i doživljavanja nasilja preko interneta. Rezultati hijerarhijske regresijske analize, kad je kriterij bio činjenje nasilja preko interneta, pokazali su da samopoštovanje nije značajan prediktor činjenja nasilja preko interneta, dok dob, činjenje nasilja „licem u lice“ i doživljavanje nasilja preko interneta jesu. To znači da stariji sudionici, kao i sudionici koji čine nasilje „licem u lice“ i doživljavaju nasilje preko interneta u većoj mjeri čine nasilje preko interneta. Rezultati su u skladu s istraživanjem Ybarre i Mitchella (2004) koji navode kako su u nasilje preko interneta uključeni stariji učenici, najčešće oni u dobi između 15 i 18 godina, a razlog tome može biti lakši pristup i češće korištenje tehnologije što povećava rizik za nasilna ponašanja. Isto tako, poznato je da adolescenti teže prihvaćanju, pažnji i statusu u grupi pa je neprihvatanje ili odbacivanje vršnjaka za njih bolno te često može rezultirati osvetom ili nasiljem, a za takva su ponašanja pogodni elektronički uređaji koji ih štite od posljedica. Što se tiče samopoštovanja, iako se ono nije pokazalo značajnim prediktorom činjenja nasilja preko interneta, posebnom regresijskom analizom utvrdilo se da je činjenje nasilja „licem u lice“ medijatorska varijabla te da se radi o potpunoj medijaciji, što znači da samopoštovanje isključivo preko činjenja nasilja „licem u lice“ doprinosi većem činjenju nasilja preko interneta. Postoji nekoliko istraživanja koja su pokazala kako globalno samopoštovanje nije prediktor činjenja nasilja preko interneta, nego je prediktor jedan dio samopoštovanja, a to je samopoštovanje u odnosima s vršnjacima (Campfield, 2008; Guarini i sur., 2012; prema Bišćan, 2015). Također, povezanost samopoštovanja i činjenja nasilja preko interneta varira ovisno o istraživanju, vjerojatno zbog nejasnoće je li samopoštovanje uzrok ili posljedica nasilnog ponašanja. Nadalje, Hanižjar (2010) u svojem je istraživanju dobila da pojedinci koji čine nasilje „licem u lice“ u većoj mjeri čine i nasilje preko interneta. Također, u istraživanju se pokazalo da su činjenje nasilja „licem u lice“ i doživljavanje nasilja preko interneta značajni prediktori činjenja nasilja preko interneta. Ti rezultati, kao i rezultati ovog istraživanja, mogu upućivati da je svaka žrtva nasilja preko interneta potencijalni nasilnik i obrnuto. Moguće je objašnjenje da pojedinci koji doživljavaju nasilje preko interneta uzvraćaju nasilnicima na isti način te se opravdavaju samoobranom pa tada žrtva ujedno postaje i nasilnik (tzv. provokativne žrtve). Vossekul i suradnici (2002; prema Beran i Li, 2007) isto navode kako osobe koje su doživjele nasilje „licem u lice“ i nasilje preko interneta češće čine nasilje preko interneta, a Gradinger i suradnici (2009; prema Modecki i sur., 2014) navode kako će nasilnik u školi biti

nasilan i preko interneta. Ovakvi rezultati mogu se objasniti time što osobe koje čine nasilje „licem u lice“ vjerojatno svoj obrazac agresivnog ponašanja prenose iz realnog i u virtualni svijet, pri čemu se može vidjeti kako je sve šira upotreba elektroničkih uređaja omogućila djeci i mladima novo sredstvo za činjenje nasilja drugoj djeci i proširivanje nasilja „licem u lice“ na internet. Tokunaga (2010) smatra da osobe koje čine nasilje „licem u lice“ koriste virtualnu okolinu kako bi povećali štetu koju uzrokuju u stvarnom svijetu. Prema ovome neki istraživači smatraju kako je nasilje preko interneta samo elektronička verzija nasilja „licem u lice“ te da se ne radi o zasebnom fenomenu (Li, 2007).

S druge strane, kad je kriterij u hijerarhijskoj regresijskoj analizi bio doživljavanje nasilja preko interneta, značajnim prediktorima pokazali su se doživljavanje nasilja „licem u lice“ i činjenje nasilja preko interneta, što znači da sudionici koji doživljavaju nasilje „licem u lice“ ili čine nasilje preko interneta više doživljavaju nasilje preko interneta. Nadalje, posebnom regresijskom analizom dobiveno je da su činjenje nasilja „licem u lice“ i doživljavanje nasilja „licem u lice“ djelomične medijatorske varijable koje posreduju u odnosu između samopoštovanja i doživljavanja nasilja preko interneta, što znači da samopoštovanje isključivo preko te dvije varijable doprinosi doživljavanju nasilja preko interneta. Isto tako, posebnom regresijskom analizom pokazalo se da doživljavanje nasilja „licem u lice“ i činjenje nasilja preko interneta djeluju kao djelomični medijatori povezanosti činjenja nasilja „licem u lice“ i doživljavanja nasilja preko interneta te da činjenje nasilja preko interneta djeluje kao potpuni medijator u odnosu između dobi i doživljavanja nasilja preko interneta. Zanimljivo je da nisu dobivene spolne razlike budući da neka istraživanja pokazuju da djevojčice u većoj mjeri doživljavaju nasilje preko interneta (Kowalski i Limber, 2007). Međutim, Tokunaga (2010) navodi kako su i dječaci i djevojčice podjednako zastupljeni kao žrtve i počinitelji nasilja preko interneta. Nadalje, Beran i Li (2005; prema Beran i Li, 2007) istražili su iskustva adolescenata o nasilju preko interneta - većina učenika koji su doživjeli nasilje preko interneta izvjestilo je i o drugim oblicima doživljenog nasilja, poput nasilja „licem u lice“. Smith i suradnici (2008) dobili su da pojedinci koji doživljavaju nasilje „licem u lice“ ujedno doživljavaju i nasilje preko interneta. Može se zaključiti da osobe koje su žrtve nasilja u školi postaju i žrtve nasilja na internetu budući da osobe koje ih zlostavljaju nastavljaju to nasilje iz škole, samo u drugom kontekstu. Isto tako, Dugić (2015) navodi kako su činjenje nasilja preko interneta, spol, samopoštovanje i učestalost korištenja interneta značajni prediktori doživljavanja nasilja preko interneta, a u istraživanju Tomašić Humer, Šincek i Milić (2015) dobiveno je kako su dob i činjenje nasilja preko interneta značajni prediktori doživljavanja nasilja preko interneta. Tijekom godina došlo se do saznanja da je sve manji broj djece koja samo čine ili samo

doživljavaju nasilje te da raste broj djece koja su u isto vrijeme i nasilnici i žrtve što može upućivati na to da je svaka žrtva nasilja preko interneta ujedno i nasilnik i obrnuto. Moguće objašnjenje može biti da su osobe koje čine nasilje preko interneta označene kao mete od strane druge djece koja im uzvraćaju kako bi zaštitila svoje prijatelje. Iz svega navedenog može se vidjeti kako je u većini slučajeva činjenje i doživljavanje nasilja interaktivan proces. Također, s obzirom na sve navedeno, može se vidjeti kako je hipoteza 2 djelomično potvrđena budući da se doživljavanje nasilja „licem u lice“ nije pokazalo značajnim prediktorom činjenja nasilja preko interneta, a činjenje nasilja „licem u lice“ nije se pokazalo značajnim prediktorom doživljavanja nasilja preko interneta zbog utvrđene djelomične medijacije, odnosno budući da varijable doživljavanje nasilja „licem u lice“ i činjenje nasilja preko interneta posreduju u odnosu između činjenja nasilja „licem u lice“ i doživljavanja nasilja preko interneta.

Nadalje, prema trećem problemu pretpostavilo se da se 25% osoba koje doživljavaju nasilje preko interneta nikome neće obratiti za pomoć. Rezultati su pokazali da se većina sudionika nekome obratila za pomoć nakon doživljenog nasilja, što nije u skladu s trećom hipotezom. Ipak, razlog ovakvim rezultatima može biti rad na prevencijama ove vrste nasilja i sve veća zastupljenost nasilja preko interneta u medijima koja potiče osobe da svoje iskustvo nasilja podijele s drugima i zatraže pomoć. Slične rezultate dobila je Čiča (2013) u svojem istraživanju u kojemu se 76.2% sudionika nekome povjerilo o doživljenom nasilju preko interneta. Dobiveni rezultati u skladu su i s UNICEF-ovim istraživanjem (2004) u kojemu se pokazalo da se 62% žrtava povjeri nekome o doživljenom nasilju. Isto tako, Hunter, Boyle i Warden (2002) navode kako se većina sudionika koji su doživjeli nasilje nekome povjerila. Nadalje, u ovom istraživanju pokazalo se kako se sudionici najčešće obraćaju za pomoć prijateljima, roditeljima i djevojci ili dečku. I u drugim se istraživanjima dobilo da se žrtve nasilja preko interneta najčešće obrate za pomoć prijateljima (Čiča, 2013; Dehue i sur., 2008), a socijalna potpora koju od njih dobiju može pomoći u smanjenju stresa. Ovdje valja napomenuti kako je adolescencija razdoblje u kojemu je mladima vrlo važna socijalna interakcija te veliku važnost daju prijateljstvu što može rezultirati dijeljenjem osjetljivih i povjerljivih informacija. Kao najčešće razloge netraženja pomoći sudionici su u ovom istraživanju navodili kako nisu htjeli ispasti tužibabe, strah od ismijavanja ili izoliranja i strah da će nasilje postati češće. Žrtve, dok god mogu, nastoje izdržati nasilje ili ga ignorirati zbog straha da će biti okrivljene za njega ili jer vjeruju da se moraju same nositi s problemom. Mishna i Alaggia (2005) navode da razotkrivanje može biti otežano iz više razloga uključujući nemoć, žrtvino samookrivljavanje, osvetu, ranjivost osobe i očekivanja o neučinkovitosti intervencije

odraslih. Ipak, kad nasilje postane kronično ili učestalo, veća je vjerojatnost da će žrtve potražiti pomoć.

Nedostaci i implikacije istraživanja

Rezultati istraživanja vršnjačkog nasilja uvelike ovise o načinu provođenja istraživanja i korištenoj metodologiji. Budući da je ovo područje relativno novo područje istraživanja u Hrvatskoj, ne postoji dovoljno spoznaja na temelju kojih bi se moglo jasno opisati i definirati vršnjačko nasilje, pogotovo nasilje preko interneta. Upravo je ovo jedan od nedostataka istraživanja jer različite definicije konstrukta dovode do kontradiktornih rezultata i nemogućnosti usporedbe istih. U ovom su istraživanju korišteni anonimni upitnici koji sudionicima omogućuju izravno progovaranje o vlastitim iskustvima. Međutim, oni se temelje na samoprocjeni sudionika koji svoje iskustvo nasilja mogu podcijeniti ili precijeniti što dovodi do neobjektivne samoprocjene. Može se vidjeti da su sudionici postizali niske rezultate na skalama činjenja, odnosno doživljavanja nasilja „licem u lice“ i nasilja preko interneta, a ovdje je potrebno napomenuti kako 40% učenika nije dobilo pristanak roditelja za sudjelovanje u istraživanju, što je moglo utjecati na dobivene rezultate. Također, razlog takvih rezultata može biti davanje socijalno poželjnih odgovora, pogotovo na skalama činjenja nasilja „licem u lice“ ili činjenja nasilja preko interneta. Zbog toga je važno uključiti ostale izvore informacija koji mogu pridonijeti razumijevanju vršnjačkog nasilja, primjerice roditelje, nastavnike, prijatelje i slično. Na taj način mogu se pratiti određene vrste ponašanja pojedinaca, kao i posljedice tih ponašanja. Takva je metoda prikladna kod planiranja intervencija jer bi se dobili detaljniji opisi ponašanja i pojedinaca koji sudjeluju u nasilju. Nadalje, podaci o nasilju mogli bi se prikupiti direktnim opažanjem koje istraživačima omogućava praćenje nasilnog ponašanja u situacijama u kojima se ono odvija. Idealna metoda prikupljanja podataka zapravo bi bila longitudinalno istraživanje jer bi ono omogućilo praćenje učestalosti nasilja među istim uzorcima, razumijevanje rizičnih i zaštitnih faktora pojedinaca u krugu vršnjačkog nasilja te uvid u uzroke nasilnih ponašanja. U idućim istraživanjima bilo bi dobro uključiti pitanja o namjeri pri činjenju nasilja „licem u lice“, kao i o utjecaju grupe i promatrača prilikom nasilnog ponašanja jer bi se tako moglo ispitati kako oni vide svoju ulogu i na koji način procjenjuju takve situacije budući da su oni vrlo važni akteri u krugu vršnjačkog nasilja. Isto tako, mogle bi se ispitati spolne razlike s obzirom na učestalost, načine i vrstu nasilnog ponašanja jer su rezultati takvih istraživanja nekonzistentni. Što se tiče nasilja preko interneta, bilo bi dobro uvesti razlikovanje različitih mjesta na internetu na kojima se nasilje može odvijati (npr. društvene mreže, forumi,

e-pošta), kao i uključiti ispitivanje namjere kod činjenja nasilja preko interneta kako bi se ispitali razlozi činjenja nasilja. Također, bilo bi dobro provjeriti i doprinos nasilja preko interneta nasilju „licem u lice“, kao i doprinos samopoštovanja nasilju „licem u lice“, ali i provjeriti traže li osobe, i u kojoj mjeri, pomoć nakon što dožive nasilje „licem u lice“. Na kraju, treba biti oprezan prilikom generalizacije rezultata jer je istraživanje provedeno na manjem uzorku učenika osnovnih i srednjih škola. Ipak, ovo je istraživanje donijelo uvid u doprinose uključenosti u nasilje „licem u lice“ činjenju i doživljavanju nasilja preko interneta. Istraživanja vršnjačkog nasilja vrlo su korisna za razumijevanje obilježja nasilja, ali i za pripremu i planiranje odgovarajućih interventnih i preventivnih programa.

Zaključak

Istraživanjem se nastojala ispitati učestalost nasilja „licem u lice“ i nasilja preko interneta, odnos samopoštovanja i nasilja „licem u lice“ s nasiljem preko interneta te provjeriti traže li pojedinci koji doživljavaju nasilje preko interneta pomoć i od koga je traže. Prema prvom problemu nastojala se ispitati učestalost nasilja „licem u lice“ i nasilja preko interneta. Na uzorku učenika osnovnih i srednjih škola utvrđeno je da ih je 3.5% u srednjoj školi činilo, a 1.6% u osnovnoj i 3.5% u srednjoj školi doživjelo nasilje „licem u lice“. S druge strane, 2.4% učenika osnovne škole i 7% učenika srednje škole činilo je nasilje preko interneta dok ga je 5.7% učenika u osnovnoj i 13% učenika u srednjoj školi doživjelo. Rezultati su manji od očekivanih te nisu u skladu s prvom hipotezom, kao ni s ranijim istraživanjima. Nadalje, u okviru drugog problema ispitao se odnos samopoštovanja i nasilja „licem u lice“ s nasiljem preko interneta. Rezultati su pokazali da samopoštovanje ne doprinosi objašnjenju varijance činjenja nasilja preko interneta, pri čemu je činjenje nasilja „licem u lice“ djelovalo kao potpuni medijator u odnosu između samopoštovanja i činjenja nasilja preko interneta. Isto tako, samopoštovanje se nije pokazalo značajnim prediktorom doživljavanja nasilja preko interneta, a varijable činjenje nasilja „licem u lice“ i doživljavanje nasilja „licem u lice“ djelovale su kao djelomični medijatori u odnosu između samopoštovanja i doživljavanja nasilja preko interneta. Međutim, dob, činjenje nasilja „licem u lice“ i doživljavanje nasilja preko interneta pokazali su se značajnim prediktorima činjenja nasilja preko interneta, dok su se značajnim prediktorima doživljavanja nasilja preko interneta pokazali doživljavanje nasilja „licem u lice“ i činjenje nasilja preko interneta, s tim da su te dvije varijable djelovale kao djelomični medijatori u odnosu između činjenja nasilja „licem u lice“ i doživljavanja nasilja preko interneta. Dobiveni rezultati nisu u potpunosti u skladu s hipotezom 2 pa je ona djelomično potvrđena. Na kraju,

pokušalo se ispitati obraćaju li se sudionici nekome za pomoć nakon što dožive nasilje preko interneta i kome se obraćaju, pri čemu su rezultati pokazali da se 7.6% sudionika nikome nije obratilo za pomoć, što nije u skladu s trećom hipotezom. Istraživanje je djelomično doprinjelo ispitivanju odnosa nasilja „licem u lice“ i nasilja preko interneta, a rezultate treba generalizirati s oprezom budući da se radi o manjem uzorku sudionika.

Literatura

- Analitis, F., Klein Velderman, M., Ravens-Sieberer, U., Detmar, S., Erhart, M., Herdman, M. i Rajmil, L., (2009). Being bullied: Associated factors in children and adolescents 8 to 18 years old in 11 European countries. *Pediatrics*, 123(2), 569-577.
- Antolović, Ana (2013). *Odnos nasilja preko interneta i rizičnih ponašanja. Neobjavljeni diplomski rad*. Osijek: Odsjek za psihologiju Filozofskog fakulteta u Osijeku.
- Bedić, B. i Filipović, M. (2014). *"Klikni za sigurnost" – spriječimo nasilje, gradimo kulturu mira i nenasilja*. Zagreb: Ambidekster Klub.

- Beran, T, i Li, Q. (2007). The Relationship between Cyberbullying and School Bullying. *Journal of Student Wellbeing*, 1(2), 15-33.
- Bilić, V. (2014). Correlates and outcomes of cyberbullying and cybervictimization. U: Orel, M. (ur.) *The new vision of future technologies* (str. 71-84). Ljubljana: Eduvision.
- Bilić, V., Buljan Flander, G. i Rafajac, B. (2014). Life Satisfaction and School Performance of Children Exposed to Classic and Cyber Peer Bullying. *Collegium Antropologicum*, 38(1), 21–29.
- Bilić, V. (2012). Značenje nekih aspekata morala i moralnog opravdavanja u razumijevanju nasilja prema vršnjacima u realnom i virtualnom svijetu. *Nova prisutnost*, 10(3), 459-477.
- Bišćan, D. (2015). *Samopoštovanje, sramežljivost i privrženost prijateljima kao prediktori činjenja i izloženosti vršnjačkom nasilju putem interneta*. Neobjavljeni diplomski rad. Zagreb: Odsjek za psihologiju Filozofskog fakulteta u Zagrebu.
- Boulton, M.J., Trueman, M. i Flemington, I. (2002). Associations between secondary school pupils' definitions of bullying, attitudes towards bullying, and tendencies to engage in bullying: Age and seks differences. *Educational Studies*, 28(4), 353-370.
- Brewer, G. i Kerslake, J. (2015). Cyberbullying, self-esteem, empathy and loneliness. *Computers in Human Behavior*, 48(1), 255-260.
- Campbell, M. A. (2005). Cyber bullying: An old problem in a new guise? *Australian Journal of Guidance and Counselling*, 15(1), 68-76.
- Cenat, J. M., Hebert, M., Blais, M., Lavoie, F., Guerrier, M. i Derivois, D. (2014). Cyberbullying, psychological distress and self-esteem among youth in Quebec schools. *Journal of Affective Disorders*, 169, 7–9.
- Cetin, B., Yaman, E. i Peker, A. (2011). Cyber victim and bullying scale: A study of validity and reliability. *Computers and Education*, 57, 2261-2271.
- Černi Obrdalj, E., Rumboldt, M., Beganlić, A. i Šilić, N. (2008). Vrste nasilja među djecom i osjećaj sigurnosti u školama bosne i hercegovine. *Društvena Istraživanja*, 3(107), 561-575.

- Čiča, I. (2013). *Odnos nasilja preko interneta i nasilja „licem u lice“*. Neobjavljeni diplomski rad. Osijek: Odsjek za psihologiju Filozofskog fakulteta u Osijeku.
- Dake, J.A., Price, J.H. i Telljohann, S.K. (2003). The nature and extent of bullying at school. *The Journal of School Health, 73*(5), 173-180.
- Dehue F., Bolman, C. & Vollink, T. (2008). Cyberbullying: Youngsters' Experiences and Parental Perception. *Cyber Psychology and Behavior, 11* (2), 217-223.
- Del Rey, R., Elipe, P. i Ortega-Ruiz, R. (2012). Bullying and cyberbullying: Overlapping and predictive value of the co-occurrence. *Psicothema, 24*(4), 608-613.
- Due, P., Holstein, B.E., Lynch, J., Diderichsen, F., Gabhain, S.N., Scheidt, P. i Currie, C. (2005). Bullying and symptoms among school-aged children: International comparative cross sectional study in 28 countries. *European Journal of Public Health, 15*(2), 128-132.
- Dugić, S. (2015). *Odnos elektroničkog nasilja, spola, samopoštovanja, školskog uspjeha i frekvencije korištenja Interneta kod adolescenata*. Neobjavljeni diplomski rad. Zagreb: Odsjek za psihologiju Hrvatskih studija u Zagrebu.
- Duncan, N. (1999). *Sexual bullying: Gender conflict and pupil culture in secondary schools*. London: Routledge.
- Đuraković, S. J., Šincek, D. i Tomašić Humer, J. (2014). Prikaz skale doživljavanja/činjenja nasilja preko interneta i rezultata primjene te skale na vinkovačkim srednjoškolicima. *Život i škola, 32*, 61-74.
- Field, A. P. (2009). *Discovering statistics using SPSS*. London: SAGE.
- Gini, G. (2008). Associations between bullying behaviour, psychosomatic complaints, emotional and behavioural problems. *Journal of Paediatrics and Child Health, 44*(9), 492-497.
- Gradinger, P., Strohmeier, D. i Spiel, C. (2009). Traditional bullying and cyberbullying: Identification of risk groups for adjustment problems. *Journal of psychology, 217*, 205-213.
- Hanižjar, H. (2010). *Nasilje u školi i putem elektroničkih medija*. Neobjavljeni diplomski rad. Zagreb: Odsjek za psihologiju Filozofskog fakulteta u Zagrebu.

- Hinduja, S. i Patchin, J.W. (2009). *Bullying beyond the school-yard: Preventing and Responding to cyberbullying*. Thousand Oaks: Corwin Press.
- Hinduja, S., i Patchin, J. (2008). Cyberbullying: An exploratory analysis of factors related to offending and victimization. *Deviant Behavior*, 29, 1-29.
- Hinduja, S. i Patchin, J.W. (2006). Bullies move beyond the schoolyard: A preliminary look at cyberbullying. *Youth Violence and Juvenile Justice*, 4, 148–69.
- Hodak Kodžoman, I., Velki, T. i Cakić, L. (2013). Izloženost djece starije školske dobi elektroničkom nasilju. *Život i škola*, 30(59), 110-128.
- Juvonen, J. i Gross E.F. (2008): Extending the school grounds? Bullying experiences in cyberspace. *Journal of School Health*, 78(9), 496-506.
- Kapetanović, A. (2008). *Samopoštovanje i perfekcionizam kod srednjoškolki i studentica*. Neobjavljeni diplomski rad. Zagreb: Odsjek za psihologiju Filozofskog fakulteta u Zagrebu.
- Kowalski, R.M. i Limber, S.P. (2013). Psychological, physical and academic correlates of cyberbullying and traditional bullying. *Journal of Adolescent Health*, 53, 13-20.
- Kowalski, R.M. i Limber, S.P. (2007). Electronic Bullying Among Middle School Students. *Journal of Adolescent Health*, 41, 22-30.
- Li, Q. (2007). New bottle but old wine: A research of cyberbullying in schools. *Computers in Human Behaviour*, 23, 1777-1791.
- Marušić, I., & Pavin Ivanec, T. (2008). Praćenje vršnjačkog nasilja u osnovnim školama: Spolne razlike u učestalosti i vrstama nasilnog ponašanja. *Ljetopis socijalnog rada*, 15(1), 5-19.
- Menesini, E., Modena, M. i Tani, F. (2009). Bullying and victimization in adolescence: Concurrent and stable roles and psychological health symptoms. *The Journal of Genetic Psychology*, 170(2), 115-133.
- Mishna, F. i Alaggia, R. (2005). Weighing the Risks: A Child's Decision to Disclose Peer Victimization. *Children Schools*, 27(4), 217-226.

- Modecki, K.L., Minchin, J., Haraugh, A.G., Guerra, N.G. i Runions, K.C. (2014). Bullying Prevalence Across Contexts: A Meta-analysis Measuring Cyber and Traditional Bullying. *Journal of Adolescent Health, 55*, 602-611.
- Nansel, T. R., Overpeck, M. D., Pilla, R. S., Ruan, W. J., Simons-Morton, B. i Scheidt, P. (2001). Bullying behaviors among US youth: Prevalence and association with psychosocial adjustment. *Journal of the American Medical Association, 285*, 2094-2100.
- Olweus, D. (2003). A profile of bullying at school. *Educational Leadership, 60*, 12–17.
- Olweus, D. (1998). *Nasilje među djecom u školi: Što znamo i što možemo učiniti?* Zagreb: Školska knjiga.
- Patchin, J.W. i Hinduja, S. (2010). Cyberbullying and self-esteem. *Journal of School Health, 80*, 614-621.
- Poliklinika za zaštitu djece grada Zagreba (2003). Nasilje među djecom. <http://www.poliklinika-djeca.hr/istrazivanja/nasilje-medu-djecom-3/>
- Pregrad, J. (2010). *Program prevencije vršnjačkog nasilja – Za sigurno i poticajno okruženje u školama*. Ured UNICEF-a za Hrvatsku.
- Price, M. i Dalgleish, J. (2010). Cyberbullying Experiences, impacts and coping strategies as described by Australian young people. *Youth Studies Australia, 29*(2) , 51-59.
- Rajhvajn Bulat, L. i Ajduković, M. (2012). Obiteljske i psihosocijalne odrednice vršnjačkoga nasilja među mladima. *Psihologijske teme 21*(1), 167-194.
- Rigby, K. (2002). *New perspectives on bullying*. London and Philadelphia: Jessica Kingsley Publishers.
- Rogers, V. (2010). *Cyberbullying: Activities To Help Children and Teens to Stay Safe in a Texting, Twittering, Social Networking World*. London: Jessica Kingsley Publishers.
- Rosenberg, M. (1965). *Society and Adolescent Self-image*. Princeton: Princeton University Press.
- Sesar, K. (2011). Obilježja vršnjačkog nasilja. *Ljetopis socijalnog rada, 18*, 497-526.
- Slonje, R., Smith, P.K. i Frisen, A. (2013). The nature of cyberbullying, and strategies for prevention. *Computers in Human Behavior, 29*, 26–32.

- Smith, P. K., Mahdavi, J., Carvalho, M., Fisher, J., Russell, S. i Tippett, N. (2008). Cyberbullying: its nature and impact in secondary school pupils. *Journal of Child Psychology and Psychiatry*, 49, 376–385.
- Smith, P. K. i Shu, S. (2000). What Good Schools Can Do About Bullying: findings from a survey in English schools after a decade of research and action. *Childhood*, 7 (2), 193-212.
- Tokunaga, R. S. (2010). Following you home from school: A critical review and synthesis of research on cyberbullying victimization. *Computers in Human Behavior*, 26, 277–287.
- Tomašić Humer, J. Šincek, D. i Milić, M. (2015). Odnos otkrivanja informacija i činjenja i doživljavanja nasilja preko interneta. U: Despot Lučanin, J., Černja, I., Lopižić, J. Rudolfi, N. (Ur.), *23. godišnja konferencija hrvatskih psihologa "Psihologija starenja - pogled u budućnost" sažetci priopćenja* (187-187). Zagreb: Naklada Slap.
- UNICEF (2004). Za sigurno i poticajno okruženje u školama http://www.unicef.hr/upload/file/237/118962/FILENAME/SNMD_knjizica_roditelji_web.pdf
- Vejmelka, L. (2012). Neke determinante vršnjačkog nasilja u adolescenciji. *Ljetopis socijalnog rada*, 19(2), 215-240.
- WHO (2006). Health behaviour in school-aged children. Report from the 2005/2006 survey. Http://www.euro.who.int/__data/assets/pdf_file/0005/53852/e91416.pdf
- Wade, A. i Beran, T. (2011). Cyberbullying: the new era of bullying. *Canadian Journal of School Psychology*, 26(1), 44-61.
- Wang, J., Iannotti, R.J., Luk J.W. i Nansel, T.R. (2010). Co-occurrence of victimization from five subtypes of bullying: physical, verbal, social exclusion, spreading rumors, and cyber. *Journal of Pediatric sychology*, 35, 1103-1112.
- Willard, N. E. (2007). *Cyberbullying and Cyberthreats: Responding to the Challenge of Online Social Aggression, Threats, and Distress*. Champaign: Research Press.
- Yang, S.J., Stewart, R., Kim J.M., Kim S.W., Shin, I.S., Dewey, M.E., Maskey, S. i Yoon, J.S. (2013). Differences in predictors of traditional and cyber-bullying: a 2-year longitudinal study in Korean school children. *European Child and Adolescent Psychiatry*, 22, 309-318.

Ybarra, M. L. i Mitchell, K. J. (2004). Youth engaging in online harassment: Associations with caregiver–child relationships, Internet use, and personal characteristics. *Journal of adolescence*, 27(3), 319-336.